

ДРАГАНА РАДИСАВЉЕВИЋ ЋИПАРИЗОВИЋ

Филозофски факултет

Универзитет у Београду

dcipariz@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-7289-570X>

Верска настава у Србији – двадесет четири године после враћања у образовни систем

Процес ревитализације религије претходио је враћању верске наставе у образовни систем Србије. После полувековног изгнанства Српска православна црква је изашла у јавни простор. Конфесионална верска настава враћена је као факултативни предмет у наш образовни систем (2001/2). Већ следеће школске године (2002/3) веронаука и грађанско васпитање постали су обавезни изборни предмети. Данас, после двадесет четири године њиховог присуства, и даље су актуелна спорења око статуса који треба да имају ови предмети, чему је допринело њихово преименовање из изборног предмета у изборни програм 2017. године. После трагичних догађаја у ОШ „Владислав Рибникар” маја 2023. године, најављена је измена Закона о основима система образовања и васпитања. Овим ће се верској настави вратити статус изборног предмета, а вероучитељи ће моћи да закључују уговор о раду на неодређено време. У другом делу рада износимо резултате емпиријског истраживања о ставовима ученика 4. разреда две средње школе у Београду: Математичке гимназије и Геолошке и хидрометеоролошке школе који похађају часове веронауке. Циљ истраживања је био да сазнамо да ли ученици познају и практикују верске обичаје и ритуале; Који је био мотив њиховог опредељења за похађање верске наставе; Да ли су испуњена њихова очекивања овим предметом? Истраживање је било проведено априла 2023. године на случајном узорку од 93 ученика. Резултати истраживања су потврдили нашу претпоставку да ће се одговори разликовати и по школама и по полу.

Кључне речи: верска настава у школи, Српска православна црква, вероучитељи, ставови средњошколаца, Србија

Religious Education in Serbia – Twenty-Four Years After Its Return to the Educational System

The process of revitalizing religion preceded the return of religious education to the Serbian educational system. After half a century of exile, the Serbian Orthodox Church emerged into the public sphere. Confessional religious education was reintroduced in our educational system as an optional subject (2001/02). By the following school year (2002/03), religious and civic education became mandatory elective subjects. Today, after twenty-four years of their presence, debates continue regarding the status these subjects should have, which was further influenced by their rebranding from an elective subject to an elective program in 2017. Following the tragic events at „Vladislav Ribnikar“ Primary School in May 2023, amendments to the Law on the Foundations of the Education System are being announced. These changes will restore the status of religious education as an elective subject, and religion teachers will be able to sign indefinite employment contracts. The second part of the paper presents the results of empirical research on the attitudes of 4th-grade students from two high schools in Belgrade: the Mathematical Grammar School and the Geological and Hydrometeorological School, who attend religious education classes. The research aimed to determine whether students are familiar with and practice religious customs and rituals, what motivated their decision to attend religious education, and whether their expectations from the subject were met. The research was conducted in April 2023 with a random sample of 93 students. The results confirmed our hypothesis that responses would differ by school and gender.

Keywords: religious education in schools, Serbian Orthodox Church, religion teachers, attitudes of high school students, Serbia

РЕВИТАЛИЗАЦИЈА РЕЛИГИЈЕ У СРБИЈИ

Ревитализација религије на нашим просторима била је део ширих друштвених процеса у свету и посебно у земљама Централне и Југо-источне Европе, али је и аутономан процес који има своје особености

(Vrcan 2001, 203). У новим, евидентно повољнијим условима за поведеање, пропагирање и ширење, религије у Централној и Источној Европи су доживеле прави препород (Vukomanović 2001, 82–104). Посткомунистичке власти су, одмах након увођења политичког плурализма, предузеле читав низ законских и других мера којима је знатно олакшан рад религијских организација у њиховим земљама. Осим закона о правном положају религијских заједница, о слободи савести и религијском организовању, основане су и обновљене многе образовне, културне и добротворне установе. Цркве у постсоцијалистичким друштвима добиле су већу улогу у домену религијског образовања, социјалном и добротворном раду.

После скоро полувековног изгнанства из друштвеног живота Српска православна црква (у даљем тексту СПЦ) изашла је у јавни простор и поновно постала значајан фактор у обликовању верског и националног идентитета. Петооктобарским променама 2000. године СПЦ, као црква са којом се, на овај или онај начин, идентификује већина становништва, не само да је задржала, него је и ојачала своју друштвену позицију.

Јула 2001. године у основне и средње школе уведена је веронаука као конфесионална настава.¹ Богословски факултет враћен је у састав Београдског универзитета 9. јануара 2004. године, а свештеници у редове професионалне војске 1. јануара 2008. године. Закон о положају верских заједница усвојен је 2006. године и то тек у његовој шестој верзији. Изграђују се нови храмови и надокнађују или враћају национализовани црквени поседи. Медијски је пропраћено присуство свештеника на јавним манифестацијама и политичке елите на верским скуповима (Radisavljević Ćiparizović 2011, 25–26).

МОДЕЛИ ВЕРСКЕ НАСТАВЕ

Као што нема друштва без религије тако нема ни друштва без неког облика социјализације младих, тј. њиховог васпитања и образовања. „Религија се веома много ослања на процес социјализације, јер се без тога не могу трајно усвојити религијска веровања, вредности и норме који су неопходни за живот појединца и друштва” (Šušnjić 1998, 136).

Настава веронауке осим у цркви и другим верским објектима може бити организована у школи као обавезни, изборни или факул-

¹ Први, свечани јавни час катихизиса је 2001. године одржао патријарх Павле у присуству тадашњег премијера Зорана Ђинђића у ОШ „Краљ Петар Први Карађорђевић” у Београду.

тативни наставни предмет. Похађање часова веронауке једна је од могућности стицања религијског васпитања и образовања. Изучавање религијског образовања и наставе религије, односно веронауке у системима образовања, у свету је комплексно питање које се може посматрати са различитих аспеката. Ситуација у европским државама услед разних историјских, етничких, миграционих и других чинилаца који су у Европи деловали од средњег века па до данашњих дана врло је разнолика. Нема чистог европског модела верске наставе (Kodelja 2002). Снага цркве у сваком друштву условљава начин на који се деца подучавају овом предмету у јавним школама. У штампи и научним радовима појавило се обиље текстова на ову тему, са исцрпним описом разних модела верске наставе у европским земљама (Maksimović 1998; Aleksov 2004).

Савет Европе је 1993. године усвајајући посебну *Декларацију о религијској толеранцији* донео одређене препоруке у погледу наставе религије. У Декларацији је наглашено да је развијање знања код ученика о својој религији или о сопственим етичким принципима предуслов за праву толеранцију и савладавање индиферентности и предрасуда (Radisavljević Ćiparizović 2006, 105).

ВРАЋАЊЕ/УВОЂЕЊЕ ВЕРОНАУКЕ У ШКОЛСКИ СИСТЕМ СРБИЈЕ

Пошто је школа огледало друштва, неминовно су следиле одређене промене у образовном систему. У контексту ширих друштвених промена можемо препознати процес десекуларизације друштва кога најбоље представља враћање веронауке у јавни образовни систем. Подсетимо се да у брошури *Школа и религија* изdatoј 1952. године у Напомени издавача (Народна књига) пише: „Ослобођење школе од туторства црквене бирократије, избацивање религијске наставе из програма школе, одвајање школе од цркве, основни су захтеви школске реформе” (Janković 1952, 5). Циљ издавача био је да упозна широке народне слојеве са разлозима одвајања школе од цркве и избацивања веронауке. Наставник није смео да буде религиозан зато што школа васпитава омладину да буде потпуно ослобођена верских окова и борбено атеистичка. Педесет година касније поново долази до реформе образовања са доста политичких одлука, уредби... Оно што је политичком одлуком било укинато вратило се на сличан, знатно мање насилан начин (Radisavljević Ćiparizović 2006, 97–98).

У Србији је крајем двехиљадитих година отпочела јавна расправа о предлогу Светог архијерејског сабора СПЦ да се верска на-

става уведе као редован предмет у основне и средње школе. У ту сврху формирана је засебна црквена комисија за израду наставног плана и програма. Спор између Министарства просвете и спорта и Министарства вера, који је настао због различитог тумачења Уредбе владе, није био решен ни до почетка 2001/2002. школске године. Део наше свакодневице постале су многе полемике, округли столови, текстови у штампи са обиљем аргумената *pro et contra* увођења веронауке у школе. Све то пратила су опречна обавештења јавности о термину (не)увођења новог предмета. Интересантно је да су аутори текстова користили исте аргументе и за и против веронауке. На пример, људска права су користили као кључни аргумент и присталице и противници увођења/враћања веронауке у јавне школе. Последњу реч у спору око веронауке дао је Уставни суд Србије. Он је почетком новембра 2003. године оценио да су законске одредбе којима су у школе уведени верска настава и алтернативни предмет у складу са Уставом, одбацивши захтеве невладиних организација *Forum iuris* и Комитета правника за људска права (Aleksov 2004, 49–50).

Представници седам верских заједница овлашћених да у школама држе верску наставу били су јединствени: тако да су поред православца, као вере већине у Србији, и католици, муслимани, протестанти, као и припадници јудејске вероисповести, једнодушно тражили увођење веронауке (у конфесионалном облику) у школе без одлагања.²

Почивши протојереј-ставрофор Радован Биговић сматрао је да веронаука, првенствено, има за циљ обликовање хришћанске свести, погледа на свет и преношење искуства вере. Она подразумева активно увођење у литургијски и светотајински живот Цркве и учествовање у њему са циљем да створи духовни амбијент за егзистенцијални сусрет Бога и човека. Аутор примећује да веронаука у периоду између два светска рата није дала жељене ефекте, чак је стварала одређене предиспозиције за прихватање теоријског или практичног атеизма, као што су атеистичке школе отварале пут за веру. Због тога се Биговић и залагао да црква и држава остану одвојене, али да др-

² Право да држе часове веронауке у школама имају према Закону о Положају верских заједница из 2006. године, тзв. традиционалне цркве и верске заједнице: Српска православна црква, Католичка црква, Реформаторска хришћанска црква, Словачка евангелистичка црква, Евангелистичка хришћанска црква, Јеврејска верска заједница и Исламска верска заједница.

жава омогући слободу избора. Држава треба да буде идеолошки неутрална и да се одрекне монопола над образовањем и васпитањем, да омогући пуну аутономију културе, науке, уметности и религије. Кад је реч о веронауци она не може бити нешто неутрално и одвојено од Цркве и живота јер је део идентитета и припадања (Bigović 2000, 85–91). За увођење веронауке био је и поч. ефендија Мухарем Зукорлић који је говорио да „Уколико отворимо вјери врата тако да се вјерске заједнице консензусом, својим слагањем, сложе око пројеката, нема опасности ни за људска права ни за угрожавање ове или оне групације. Апсурдно је то да су, углавном они који себе мало сматрају вјерницима изражавали бригу да ће тамо где има двоје, троје ћеце припадника ислама она бити угрожена од кршћанства, а да се ми из Исламске заједнице нисмо огласили поводом тога.” (Zukorlić 2003, 59).

Епилог: Верска настава, конфесионални модел, враћена је као факултативни предмет у наш образовни систем (школске 2001/2002. године) после педесет година изгнанства. Већ следеће школске године (2002/2003) веронаука и грађанско васпитање постали су изборни предмети. То је подразумевало обавезност одређивања између понуђених солуција. Тако су ови предмети коначно почели и свој законски живот у школама јер је њихов положај регулисан изменама и допунама закона о основној и средњој школи. Верска настава у државним школама, по мишљењу неких социолога, постала је „индикатор деатеизације друштва” (Blagojević 2002, 45). Сходно законима, наставни план и програм верске наставе споразумно су доносили министар просвете и министар вера,³ на усаглашен предлог верских заједница и традиционалних цркава, у складу са законом. Ова комисија била је надлежна и за давање мишљења министру просвете о избору просветних саветника за верску наставу и њено праћење. На предлог верских заједница и традиционалних цркава, Министарство просвете усвојило је и објавило листу наставника верске наставе. За наставу веронауке било је спремно 1500 наставника, од чега око 1200 наставника православног катихизиса, преко 200 католичког вјеронаука, 50 веронауке Словачке евангелистичке цркве, 40 верске наставе – илмудин Исламске верске заједнице, 19 верског васпитања Реформаторске хришћанске цркве, 5 Евангелистичке

³ Послове Министарства за вере, које је укинута 2012. године, сада обавља Управа за сарадњу с црквама и верским заједницама (<https://www.mpravde.gov.rs/tekst/834/crkve-i-verske-zajednice.php>, приступљено 4.6.2024).

хришћанске цркве и 1 особа је оспособљена за веронауку Јеврејске заједнице (Aleksov 2004, 19–20).

ВЕРОНАУКА У СРБИЈИ ДАНАС

Према подацима Министарства просвете РС које је пренела Марија Јанковић у тексту „Балкан и веронаука: шта деца уче и да ли је религији место у школи” на верску наставу иде 448.925, ђака основних и средњих школа, а на грађанско васпитање 300.274 ученика.⁴ Однос је, дакле, 60 према 40 одсто у корист веронауке. Златко Матић, професор Богословског факултета у Београду, на конференцији на Сребрном језеру 9. септембра 2023. године изнео је податак да верску наставу у Србији држи 2100 вероучитеља, од којих је 1600 православне, 150 римокатоличке, 250 исламске и 30 протестантске вероисповести.⁵

Протојереј-ставрофор, проф. Зоран Крстић пише о „веронауци у служби васпитања за вредности”. Овај аутор истиче разлику у раду вероучитеља у односу на парохијске свештенике. У једном процесу акценат је на мисионарској делатности, а у другом на увођењу у Тајну Цркве (Krstić 2012, 196). Аутор сматра да је јако битно да вероучитељ не преноси само информације везане за хришћанство, него да деци преноси и своје искуство. Неразрешена дилема нашег школства јесте та да ли образовни процес тежи формирању друштва знања или друштва вредности. Крстић предлаже васпитање за хришћанске вредности кроз солидарност, барем на нивоу парохије, и бригу за друштвено маргинализоване групе (Krstić 2012, 206).

Ипак и после скоро четврт века од враћања веронауке у школски систем, и даље су актуелне несугласице око статуса овог предмета. Томе је у знатној мери допринело и његово преименовање од изборног предмета у изборни програм 2017. године. Тај потез су црквени великодостојници, и сам патријарх српски, оценили као корак уназад који би могао да води њеном укидању (TV Нgram 2021). На неправилности које су се дешавале у пракси патријарх српски г. Порфирије је указивао више пута, обраћајући се због уочених кршења закона и директорима београдских школа (Srpska pravoslavna crkva 2021). У чланку Јелене Чалије „СПЦ: све је учињено да се веронаука избаци из распореда часова”, објављеном у *Полицији* од 22.7.2022.

⁴ <https://www.bbc.com/serbian/cyr/balkan-62463751>, вест постављена 2.11.2022, приступљено 4.6.2024.

⁵ <https://youtube.com/watch?v=GpTwseqZpHo&=253s>, приступљено 4.6.2024.

године, наводи се да је Министарство просвете од 2008. године укинуло представљање предмета, па се обавезно опредељивање ученика за Верску наставу или Грађанско васпитање свело на анкету коју је вршила педагошко-психолошка служба. Неправилности које су се појавиле приликом анкетирања родитеља и ученика, а на које је реаговао патријарх српски г. Порфирије на свом инстаграм налогу, као и тадашњи викарни епископ топлички Јеротеј, председник Одбора за верску наставу Архиепископије београдско-карловачке, сводиле су се на четири главна недостатка: педагошко-психолошка служба или одељењски старешина (учитељица) сугерисали су који предмет да се одабере, обесхрабривали, а понекад нису дозвољавали прелазак ученика с једног предмета на други, иако по закону на то имају право у току једног образовног циклуса. С друге стране, они су без знања родитеља и деце, пребацивали децу с једног предмета на други. Ово се негативно одражавало и на положај вероучитеља који морају сваке године да закључују уговор о раду на одређено време – 12 месеци. Због тога је један од захтева из СПЦ био да се законски уреди статус 2.100 вероучитеља и да им се омогући запослење на неодређено време. В. Анрић у чланку „Шта је спорно у извођењу веронауке коју похађа 60 одсто ђака: Две деценије од увођења у образовни систем“, објављеном у *Данасу* од 2.7.2022. године пише да су представници из Министарства просвете истицали да запослени вероучитељи у основним и средњим школама (из седам традиционалних цркава и верских заједница) имају потпуно исти статус као и други наставници када су у питању квалитет рада и захтеви наставе.

Након трагедије која се у мају 2023. године догодила у ОШ „Владислав Рибникар“, која је потресла целокупно друштво, крајем августа исте године обновљен је рад Владине Комисије за верску наставу. Како је наведено на сајту СПЦ 29.8.2023. године, др Иринеј Буловић, председник Комисије, указао је тада на *решења* која се односе на: радно-правни статус вероучитеља, статус предмета и вршење надзора над радом предавача. Поводом Дана просветних радника у Београду је 7. новембра 2023. године у Задужбини „Доситеј Обрадовић“ одржан скуп под називом „Доситеј, школа и књиге“. То је 9.11.2023. године забележено и на сајту СПЦ. Протојереј Ђорђе Стојисављевић, шеф Кабинета Патријарха српског, пред министарком просвете проф. др Славицом Ђукић Дејановић и осталим званицама, том приликом је истакао да не постоји предмет који има такав васпитни потенцијал какав садржи верска настава. Патријархов представник такође је ре-

као да је Министарство просвете након страдања недужне деце у ОШ „Владислав Рибникар“ заузело став који на свеобухватан начин жели да преиспита могуће пропусте, као и да стави акценат на васпитни аспект васпитања деце и омладине. Према његовим речима, ова исказана одлучност не треба да се сведе на посвећивање прве седмице септембра другарству и заједништву, нити на оснивање још једног изборног програма. Верској настави треба да буде враћен предметни статус. То би се могло постићи уз рад на оснаживању њених васпитних потенцијала: осмишљавање и реализовање семинара и програма обуке за вероучитеље, као и рад на унапређивању њихових наставничких компетенција. Све то је објављено на сајту СПЦ 9.11.2023. године.

Коначно, како пише Љиљана Бегенишић, у чланку „Веронауци оснажили статус у школама: изменама закона предвиђено да изборни програми прерасту у – предмете“, објављеном у *Новостима* од 19.12.2024. године, најновијим изменама закона верска настава (као и грађанско васпитање и други страни језик) поново ће имати статус изборног предмета у школама, а вероучитељи ће моћи да заснују стални радни однос. Ове промене предвиђене су Нацртом измена Закона о основима система образовања и васпитања (ЗОСОВ) који је ушао у јавну расправу и који је трајао до краја године (2024). Нове законске измене регулишу и запослење вероучитеља, па је предвиђено да директори школа закључују уговор о раду на неодређено време са наставником верске наставе који се налази „на листи наставника верске наставе“ коју састављају верске заједнице. Изменама ЗОСОВ је предложено да црква или верска заједница могу да повуку наставника верске наставе са „листе“ уколико он својим активностима, ставовима и понашањем подрива углед традиционалне цркве или верске заједнице, односно учи и поступа супротно учењу, ставовима, моралу и вредностима које заступа традиционална црква, односно верска заједница којој припада.

ЕМПИРИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА: СТАВОВИ ПРЕМА ВЕРОНАУЦИ

Има доста радова о спроведеним истраживањима који се односе на ставове грађана према верској настави у државним школама (Todorović 2024, 408–410).

Овде издвајамо три истраживања од којих се прво односи на ставове младих пре увођења веронауке. Резултати истраживања објављени су у књизи *Млади, религија, веронаука* (Đorđević, Todorović, 1999). Ставове младих о увођењу веронауке у школе истраживали

су Ђорђевић и Тодоровић 1997. године међу средњошколцима (1400 испитаника) из више региона (Нови Сад, Суботица, Београд, Ниш, Приштина, Бар, Подгорица). Већина средњошколаца (81%) сматра да је религиозно образовање потребно, од чега 64% мисли да то треба да буде само за оне који то желе, док 19% младих сматра да га не треба уводити. Ставови младих су протумачени као гест толеранције и демократске оријентације (Kuburić 2011, 99).

Велико емпиријско истраживање религиозности грађана Србије из 2010. Године,⁶ рађено на репрезентативном узорку од 1504 испитаника, обухватило је и питања односа према верској настави које је анализирао Зорица Кубурић. На питање да ли у државним школама треба да постоји конфесионална верска настава, добијен је податак да већина испитаника (73%) мисли да треба да постоји. Гледано процентуално, 87% оних који верују у Бога заступа став да треба да постоји конфесионална верска настава у државним школама. Чак и они који нису религиозни (34%) не противе се конфесионалној верској настави. Једино противници религије у потпуности не подржавају конфесионалну верску наставу (Kuburić 2011, 101–104).

Овде презентујемо и резултате експлоративног истраживања о ставовима ученика верске наставе две средње школе у Београду.⁷ Предмет истраживања били су ставови ученика 4. разреда Математичке гимназије (у даљем тексту МГ) и Геолошке и хидрометеоролошке школе „Милутин Миланковић“ (у даљем тексту ГХМШ) који похађају часове веронауке.⁸ Интересовало нас је следеће: Који је био мотив њиховог опредељења за похађање верске наставе? Да ли ученици познају и практикују верске обичаје и ритуале? Да ли су испуњена њихова очекивања?

⁶ Истраживачки пројекат „Религиозност у Србији и процес ЕУ интеграција“ из 2010. године је организовао Хришћански културни центар (ХКЦ) у сарадњи са фондацијом Конрад Аденауер (КАС) и Центром за Европске студије у Бриселу (ЦЕС). Резултати овог истраживања на репрезентативном узорку објављени су под насловом *Религиозност у Србији 2010*.

⁷ Непосредан повод за истраживање је било учешће на међународном научном скупу „Религиозност и религијско образовање младих“, које је одржано на Сребрном језеру септембра 2023. у организацији Института друштвених наука из Београда и Центра за емпиријска истраживања религије из Новог Сада. Због изненадне спречености ауторке, написан је само апстракт, а С. Митрић је представио резултате истраживања на Конференцији (Radisavljević-Ćiparizović, Dragana, Mitrić, Siniša 2023, 22).

⁸ У обе школе професор филозофије је С. Митрић, што је био главни разлог њиховог избора за истраживање.

Истраживање је спроведено путем анкете током априла 2023. године на случајном узорку од 93 испитаника који су ученици поменутих школа. У МГ од 108 ученика 4. Разреда, на веронауку је ишло 87, односно 80 %, а анкета је урађена са 50 ученика. У ГХМШ у четвртој години верску наставу похађало је 56 од 104 ученика, дакле 53,8%, а у анкети је учествовало 43 ученика.⁹ Дистрибуција испитаника према полу је била 80% младића према 20% девојака у МГ, и 37,25% младића према 62,8% девојака у ГХМШ. На питање *зашто сте се одредили/ла за похађање веронауке* чак 40% ученика МГ каже да су се одлучили за веронауку јер је једноставнија од грађанског, док је око 42% ученика ГХМШ издвојило као примарни мотив стицање нових знања. Ђаци обе школе своја религијска уверења навели су као следећи најважнији разлог. *На њих да ли су одлазили на часове веронауке при цркви* ученици стручне школе су у већем броју ишли на овај вид подучавања (34% ученика МГ: 53,5% ученика ГХМШ). Девојке у обе школе су више одлазиле на веронауку при цркви (35,7% младића: 54% девојака). *На њих да ли се моле Богу*, ученици обе школе у изнадполовичном броју одговорили су да се моле понекад (МГ 54%: ГХМШ 60,5%). Никада се не моле 34% ђака МГ, и само 9,3% испитаника ГХМШ. Код укрштања варијабли по полу, више се моле девојке, док се никада не моли Богу 26,8% ученика и 16,2% ученица. *На њих да ли читају књиге са верским садржајем* добили смо одговор да верску литературу чита у МГ 30% : ГХМШ 16,3% полазника веронауке. Потпуна је уједначеност по полу, преко две трећине, у незанимању за књиге са верским садржајем. Слављење верских празника социолози обично сврставају у тзв. традиционалну религиозност. *На њих да ли се верски празници славе у њиховој кући*, очекивано велика већина каже да слави највеће верске празнике: Божић, Васкрс, крсну славу, у МГ преко 80%: ГХМШ 70%. Већина испитаника оба пола славе верске празнике. *На њих да ли поводом одлазе у цркву*, поново су одговорили да су то највећи црквени празници: Божић, Васкрс, крсна слава. Индикатор највеће везаности за цркву су одлазак на литургију и причешће. У МГ 18% ученика издаваја литургију, а 14% причешће као повод одласка у цркву. Ученици ГХМШ поред црквених празника, одлазе у цркву кад осете унутрашњу потребу 14%, да се помоле Богу, и да запале свеће по 11, 6%. И у варијанти укрштања по полу као примарни мотив одласка у цркву преовлађују највећи

⁹ Дистрибуције фреквенција у SPSS-у је радио Радуле Перовић.

празници. *На њишање колико често одлазе у цркву*, као потврду претходног питања, и овде су одговори о броју одлазака у цркву били везани за највеће празнике, тј. неколико пута годишње. Ученици оба пола највише одлазе у цркву у време највећих верских празника (м 63%: ж 66,7%). Цркву посећује на екскурзијама, крштењима и свадбама уједначен број (м 6,5%: ж 6,7%). Одговори *на њишање колико њиша месечно одлазе на литургију*, показују да на литургију једном месечно иде 20,4% свих ученика обе школе. Значајнији је податак да чак две трећине анкетираних ученика (75,3%) не одлази на литургију. Чак 81% девојака и 71,4% младића не иде на најважнији црквени обред. *Колико њиша годишње се причешћује?* Годишње причешћивање (у свим интензитетима): 36% из МГ и 32,6% испитаника ГХМШ се причешћује. Не причешћује се 64,3% ученика и 67,7% ученица који похађају веронауку.

На њишање да ли су њобожни људи моралнији од оних који њо нису, већински одговарају негативно (68% МГ према 69,8% ГХМШ). Да нису моралнији мисли 66,1% ученика према 73% ученица. *На њишање да ли су се њихова очекивања у вези са наставом веронауке остварила*, чак 94% ученика МГ каже да су се очекивања остварила, док је у ГХМШ веронаука испунила очекивања 76,7% ђака.

На њишање да ли су за конфесионалну веронауку, неконфесионалну оцију (нпр. наука о религијама, религијска култура...), или су њрошћив изучавања религије у школи, 66% испитаника из МГ и чак 86% ученика ГХМШ је одабрало конфесионалну верску наставу. Да религија не треба да се изучава у државним школама сматра 12% из МГ и 9,3% из ГХМШ. Девојке су више за конфесионалну веронауку од младића (м 69,6: ж 83,8). За неконфесионални облик верске наставе је 17,9% младића и 8,1% девојака.

Експлоративно истраживање ставова ученика који похађају веронауку у две изабране средње школе у Београду, рађен на малом узорку, потврдило је наше претпоставке да ће се одговори разликовати по школама (гимназији и стручној школи) и по полу. Ученици МГ су одабрали веронауку јер је „једноставнији предмет” од грађанског, што може да буде повезано са професорима који предају. Ученике ГХМШ је највише мотивисало стицање нових знања и они су у већем броју ишли и на веронауку при цркви. У школи у којој, у анкети, преовлађују девојке, ГХМШ, више се моле Богу, док нешто више читају верску литературу ученици МГ. Одговори ученика обеју школа показују одлике типичне религиозности код Срба, где је и поред ревитализације религијског и црквеног, веће ис-

пољављање тзв. традиционалне религиозности (слављење верских празника, када се највише одлази у цркву, на литургију и причест). Интересантно је да су ученици ГХМШ у већем броју били за конфесионални облик наставе, тј. веронауку, и да девојке подржавају више конфесионалну веронауку у односу на младиће. Иако се резултати овог истраживања не могу уопштавати, надамо се да ће подстаћи нова, опсежнија истраживања.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Значај верске наставе потврђује и чињеница да су се све реформе образовног система у Србији после 2000. године бавиле њеним статусом. После двадесетчетворогодишње праксе, више пута поновљених захтева из СПЦ, али и трагичних догађаја у друштву, веронауци се поново законски отвара пут да буде обавезни изборни предмет, побољша статус наставника и квалитет наставе.

Као подстицај унапређењу предмета „верска настава“ и целокупног религијског образовања у Србији подржавамо предлог који су дали Драгољуб Б. Ђорђевић, Драган Тодоровић и Зорица Кубурић, еминентни социолози који су се деценијама бавили тематиком верске наставе у Србији. Ови аутори су за увођење једногодишњег натконфесионалног предмета религијска култура/религијске студије у стручне школе и гимназије, не као замену, већ као допуну постојећој веронауци (Todorović, Đorđević, Kuburić 2023, 415).

Литература

- Aleksov, Bojan. 2004. *Veronauka u Srbiji*. Niš: Jugoslovensko udruženje za naučno istraživanje religije.
- Blagojević, Mirko. 2002. „Verska nastava u državnim školama kao indikator de(kontra)ateizacije društva: slučaj pravoslavlja” U: *Religija, veronauka, tolerancija*, prir. Zorica Kuburić, 45-50. Novi Sad: CEIR.
- Bigović, Radovan. 2000. *Crkva i društvo*, Beograd: Hilendarski fond pri Bogoslovskom fakultetu SPC.
- Đorđević, Dragoljub B., Todorović, Dragan. 1999. *Mladi, religija, veronauka*, Beograd: AGENA, Niš: KCC.
- Janković, Miloš. 1952. *Škola i religija*. Beograd: Narodna knjiga.
- Kodelja, Zdenko. 2002. *Laička škola pro et contra*, Beograd: XX vek.
- Krstić, Zoran. 2012. *Pravoslavlje i modernost: teme praktične teologije*. Beograd: Službeni glasnik.

- Kuburić, Zorica. 2011. „Verska nastava u Srbiji – deset godina posle vraćanja u obrazovni sistem” U: *Religioznost u Srbiji 2010: istraživanja religioznosti građana Srbije i njihovog stava prema procesu evropskih integracija*. prir. Andrijana Mladenović, 97–107. Beograd: Hrišćanski kulturni centar: Centar za evropske integracije: Fondacija Konrad Adenauer.
- Maksimović, Iskra. 1998. „Religijsko obrazovanje i nastava religije u državnim školama u Evropi” *Nastava i vaspitanje*, (4): 717–727.
- Radisavljević-Ćiparizović, Dragana. 2006. *Religioznost i tradicija: vezanost za religiju i crkvu u Srbiji na raskršću milenijuma*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Radisavljević-Ćiparizović, Dragana. 2011. „Religioznost građana Srbije i njihov odnos prema EU: sociološki ugao” U: *Religioznost građana Srbije i njihov odnos prema procesu Evropskih integracija*, prir. Jelena Jablanov Maksimović, 25–42. Beograd: Hrišćanski kulturni centar: Centar za evropske studije: Fondacija Konrad Adenauer.
- Radisavljević-Ćiparizović, Dragana, Mitrić, Siniša. 2023. „Religious education in Serbia today: the attitudes of students towards religious education in two secondary schools in Belgrade : abstract”. U: *Religious education and religiosity of young people (Annual International Scientific Conference) : book of Abstracts*, prir. Mirko Blagojević, 22, Belgrade: Institute of social sciences; Novi Sad: CEIR.
- Todorović, Dragan, Đorđević Dragoljub B., Kuburić Zorica. 2024. „Veronauka u srpskim školama od 1990. do danas (razlozi uvođenja, aktuelno stanje i perspektive) = Religious catechism in serbian schools since 1990 until today (reasons for implementation, current situation and perspectives)”. *Sociološki pregled.*, 58, (2): 402–434.
- Šušnjić, Đuro. 1998. *Religija.2.: Značenje, teorije preplitanja, susreti*. Beograd: Čigoja štampa.
- Vrcan, Srđan. 2001. *Vjera u vrtlozima tranzicije*. Split: Glas Dalmacije - revija Dalmatinske akcije.
- Vukomanović, Milan. 2001. *Sveto i mnoštvo*. Beograd: Čigoja štampa.
- Zukorlić, Muharem. 2003. “Diskusija sa okruglog stola” U: *Demokratija i religija*, prir. Goran Bašić i Silvio Devetak, 58–59. Beograd; Maribor: Centar za istraživanje etniciteta; ISCOMET.

Онлајн извори

<https://www.tvhram.rs/vesti/drustvo/2977/ekspertska-izlaganja-znacaju-mestu-verske-nastave-srbiji> (objavljeno 4.11.2021, pristupljeno 4.6.2024).

<http://arhiva.spc.rs/eng/node/88471.html> (objavljeno 22.12.2021, pristupljeno 4.6.2024).

<https://spc.rs/obnovljen-rad-komisije-vlade-srbije-za-versku-nastavu-u-skola-ma/#>(objavljeno 29.8.2023, pristupljeno 2.10.2024).

<https://www.mpravde.gov.rs/tekst/834/crkve-i-verske-zajednice.php> (pristupljeno 4.6.2024).

<https://youtube.com/watch?v=GpTwseqZpHo&=253s> (pristupljeno 2.10.2024).

Примљено/Received: 11. 03. 2025.

Прихваћено/Accepted: 30. 10. 2025.